

ერთა თვითგამორკვევის უფლება XX საუკუნის დასაწყისში, საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის გაგალითვა

წინამდებარე წერილში წარმოდგენილია ერთა თვითგამორკვევის უფლების არსი, მისი განვითარების ეტაპები, ისტორიულ-სამართლებრივი ანალიზი, მისი ევოლუცია – ინდივიდუალისტურიდან კოლექტივისტურ დოქტრინამდე, განმარტებულია შიდა და გარე თვითგამორკვევის უფლების რაობა. ასევე, წერილში წარმოჩენილი არის ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტის, ვუდრო უილსონის ხედვა ერთა თვითგამორკვევის უფლების თაობაზე, „უილსონის თოთხმეტ პუნქტზე“ დაყრდნობით და მისი სამართლებრივი ანალიზი. განხილულია, უშუალოდ საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის წევრთა შემოქმედებაში ერთა თვითგამორკვევის უფლებაზე დაყრდნობით ქართველი ხალხის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები.

საკვანძო სიტყვები: ერთა თვითგამორკვევის უფლება, ხალხი, საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტი, უილსონის თოთხმეტი პუნქტი, თვითმმართველობა, სახალხო სუვერენიტეტი, პოლიტიკური სუვერენიტეტი, ჩაგრულ ერთა უფლებები, დამოუკიდებლობის აღდგენა, სახელმწიფო, ხელისუფლების ფორმირება.

1. შესავალი

ერთა თვითგამორკვევის უფლება ის ფუნდამენტური საკითხია, რომელიც სამართლებრივ სივრცეში დაიბადა იმპერიალიზმისა და ნაციონალიზმის ეპოქების გზაგასაყარზე. შეიძლება ითქვას, რომ XX-ე საუკუნეში „არცერთ ფრაზას არ მოჰყოლია ისეთი დიდი პოლიტიკური რეზონანსი, როგორც ერთა უფლებას თვითგამორკვევაზე“ და იმავდროულად, „არცერთი ცნება არ არის მასავით ბუნდოვანი“.¹ თუმცა ფაქტია, რომ აღნიშნულს მისთვის ხელი არ შეუშლია, გამხდარიყო თითქმის ყველა სახის მოძრაობის ფავორიტი ლოზუნგი მთელი მსოფლიოს მასშტაბით და ამასთან, XIX-ე საუკუნის ორმოციანი წლებიდან მოყოლებული დაეკავებინა საკვანძო ადგილი საერთაშორისო სამართლის ყველა თვალსაჩინო დოკუმენტში.² ერთა თვითგამორკვევის უფლება გახდა მთავარი ლოზუნგი პირველი მსოფლიო ომის წლებში (1914-1918) ევროპაში მოქმედი, ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერი პოლიტიკური ორგანიზაციის – საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის წევრებისთვისაც.³

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, თინათინ წერეთლის სახელობის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის მეცნიერთანამშრომელი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტის მონვეული ლექტორი.

¹ Weitz E. D., Self-Determination: How a German Enlightenment Idea Became the Slogan of National Liberation and a Human Right, *The American Historical Review*, Vol. 120, № 2, April 2015, 462.

² Summers J. J., The Right of Self-Determination and Nationalism in International Law, *International Journal on Minority and Group Rights*, Vol. 12, № 4, 2005, 325.

³ 1910 წელს ჟენევაში დაარსდა ორგანიზაცია სახელწოდებით „თავისუფალი საქართველოს ჯგუფი“. თავდაპირველად გაერთიანების დაარსების იდეა საქართველოდან დევნილ პეტრე სურგულაძეს გაუჩნდა, რომელიც ნესტორ მაღალშვილს, ასევე საქართველოდან დევნილ, ძმებ ლეო და გიორგი კერესელიძეებს დაუკავშირდა და ერთობლივად ჩამოაყალიბეს „თავისუფალი საქართველოს ჯგუფი“. საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის შექმნილი ჯგუფის საქმიანობას დაუკავშირეს საკუთარი მოღვაწეობა ისეთმა

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღსადგენად მებრძოლ მამულიშვილთა პოლიტიკურ-სამართლებრივ შეხედულებებზე მსჯელობამდე, ნაშრომის დასაწყისშივე, თავად ერთა თვითგამორკვევის უფლების არსი და მისი განვითარების ეტაპებია მიმოხილული, განმარტებულია შიდა და გარე თვითგამორკვევის უფლების რაობა, მისი ევოლუცია ინდივიდუალისტურიდან – კოლექტივისტურ დოქტრინამდე და საყოველთაოდ ცნობილ ე.წ. „უილსონის თოთხმეტ პუნქტზე“ დაყრდნობით წარმოჩენილია 1913-1921 წლებში ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტის, ტომას ვუდრო უილსონის ხედვა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით.

ნაშრომის მომდევნო თავი დათმობილი აქვს ერთა თვითგამორკვევის უფლებაზე დაყრდნობით, განთავისუფლების კომიტეტის წევრთა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის თეორიულ და პრაქტიკულ ასპექტებს. განხილულია მიხაკო წერეთლისა და გიორგი მაჩაბელის მიერ შედგენილი 1914 წლის 24 სექტემბრის მემორანდუმი და მასთან დაკავშირებული დამატებითი მოხსენებთი ბარათი, „საქართველოსა და კავკასიის განთავისუფლებისა და მათ მიერ ნეიტრალური სტატუსის მოპოვების აუცილებლობის შესახებ“, პრეზიდენტ ვუდრო უილსონისადმი „რუსეთის ჩაგრულ ერთა ლიგის“ საერთო დეპეშა (1916) და მიხაკო წერეთლის სიტყვა ერთა კავშირის მესამე კონფერენციაზე (1916).

ნაშრომის დასკვნით, შემდგომ თავში ყურადღება არის გამახვილებული იმ სამწუხარო რეალობაზე, რომ ერთა თვითგამორკვევის უფლების სამართლებრივ ბრუნვაში შემოტანიდან საუკუნეების შემდეგაც, აქტუალური რჩება ამ ფუნდამენტური უფლების ცხოვრებაში გატარების საკითხი. წარმოჩენილი არის ის სირთულეები, რომელსაც აწყდება პროგრესულად მოაზროვნე კაცობრიობა, დიდი სახელმწიფოს მიერ მცირე ერთა ჩაგვრის ფაქტების თავიდან ასაცილებლად.

2. ერთა თვითგამორკვევის უფლების ისტორიული ევოლუცია

2.1. შიდა და გარე თვითგამორკვევის უფლება

ერთა თვითგამორკვევის თანამედროვე ინტერპრეტაცია, როგორც ის საერთაშორისო სამართალშია გაგებული, გულისხმობს ხალხის უფლებას თავისუფლად განსაზღვრონ თავი-

მოღვაწეებმაც, როგორებიც იყვნენ მიხაკო წერეთელი, ვარლამ ჩერქეზიშვილი, გერონტი ქიქოძე, ალექსანდრე შანშიაშვილი, დავით ვაჩნაძე, შალვა ქარუმიძე, რევაზ გაბაშვილი, შალვა ამირეჯიბი, სპირიდონ კედია, ლადო გარსევანიშვილი, ნიკოლოზ ნასყიდაშვილი, ვლადიმერ მძინარაშვილი და სხვები. ჯგუფის გარშემო გაერთიანებულ პირთა უმთავრეს მიზანს საქართველოს რუსეთისაგან განთავისუფლება და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნა წარმოადგენდა. რამდენიმე წლიანი მუშაობის შემდგომ, 1914 წლის შემოდგომას, ქალაქ ყენევაში „საქართველოს თავისუფლების ჯგუფმა“ შექმნა „საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტი“, რომლის ხელმძღვანელი პეტრე სურგულაძე გახლდათ. „საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის“ შემადგენლობაში შედიოდნენ ქართველ მოღვაწეთა ის კატეგორია, რომელთათვისაც უმთავრესი საქართველოს ეროვნული ინტერესები და ქვეყნისათვის დამოუკიდებლობის დაბრუნება გახლდათ. გასაკვირი არ იქნება თუკი ვიტყვით, რომ კომიტეტის წევრთა უმრავლესობით იყო სწორედ დაკომპლექტებული მოგვიანებით შექმნილი ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ პარტიის გარეშე მოღვაწე ეროვნულ-დემოკრატიულ ჯგუფი პოლიტიკური საქმიანობის იმ კონკრეტულ ეტაპზე სწორედ კომიტეტის სახელწოდების ქვეშ იყო გაერთიანებული – პეტრე სურგულაძე, დავით ვაჩნაძე, რევაზ გაბაშვილი, სპირიდონ კედია, მელიტონ ქარცივაძე და სხვები. მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ასევე, ის პირებიც, რომლებიც მართალია მოგვიანებით არ წარმოადგენდნენ ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას, თუმცა საკუთარი ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე, ირიცხებობდნენ კომიტეტის წევრთა რიგებში და საერთო ძალისხმევით იბრძოდნენ საქართველოს რუსეთის მარნუხებისაგან განსათავისუფლებლად – მიხაკო წერეთელი, ვარლამ ჩერქეზიშვილი, გიორგი მაჩაბელი და სხვები, იხ. ციტირება: ჯანელიძე ო., ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, 2002, „მეცნიერება“, თბ., 219-227.

ანტი პოლიტიკური სტატუსი და თავისუფლად შეძლონ ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული განვითარება.⁴ შესაბამისად, ის ადგენს ხალხის შესაძლებლობას განთავისუფლდნენ უცხო, კოლონიური და რასისტული ბატონობისაგან.

თავად უფლება მოიცავს გარე და შიდა თვითგამორკვევის უფლებებს. კერძოდ, გარე თვითგამორკვევის უფლება გამოხატულებას პოულობს ხალხის საერთაშორისო სტატუსის განსაზღვრაში, რომლის თანახმად თითოეულ ხალხს აქვს უფლება ჩამოაყალიბოს დამოუკიდებელი სახელმწიფო ან, ინტეგრირდეს და იყოს ფედერაციულ კავშირში სხვა სახელმწიფოსთან. ერის შიდა თვითგამორკვევის უფლება კი, ასახულია ხალხის შესაძლებლობაში, თავისუფლად აირჩიოს საკუთარი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემა. ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით ცხადია, რომ ერის შიდა თვითგამორკვევის უფლების გამოყენება ვერ მოხდება იმ პირობებში, როდესაც ხალხი იმყოფება კოლონიატორის დაქვემდებარებაში. მაშინ როდესაც ის ვერ ბედავს შეენინააღმდეგოს მმართველს. მისი გამოყენება შესაძლებელია უკვე სახელმწიფოებრიობის მქონე სუბიექტის, ხალხის მიერ, რომელიც მოითხოვს სხვა სახელმწიფოებისაგან, არ ჩაერიონ და არ მოახდინონ გავლენა მათ არჩევანზე. თავად ხალხს მიეცეს შესაძლებლობა თავისუფლად განსაზღვროს საკუთარი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემები.⁵ ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ ერის გარე თვითგამორკვევის უფლება არის უფრო ფართო ცნება. მეტიც, ის გარკვეულწილად მოიცავს კიდევ შიდა თვითგამორკვევის უფლებას. ეს უკანასკნელი კი, თავის მხრივ დამოუკიდებლობა აღდგენილი სახელმწიფოსათვის წარმოადგენს უფლებრივი უზრუნველყოფის მომდევნო საფეხურს.

მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაწყებული საუკუნის ბოლომდე, თვითგამორკვევის უფლების შინაარსი კიდევ უფრო მკაფიო გახდა. მაშინდელი კონვენციები, დეკლარაციები ერთა თვითგამორკვევის უფლების სუბიექტად მიიჩნევდნენ და მიიჩნევენ დღესაც, თითოეულ ერს, რომელსაც შეუძლია „თავისუფლად განსაზღვროს საკუთარი პოლიტიკური სტატუსი და თავისუფლად გაატაროს საკუთარი ეკონომიკური, სოციალური თუ კულტურული განვითარების პოლიტიკა“.⁶

უთუოდ, საკითხის ასეთი გადაწყვეტა ჰქონდა მხედველობაში გამოჩენილ ქართველ პოლიტიკურ ემიგრანტს, ვარლამ ჩერქეზიშვილს (1846-1925),⁷ როდესაც 1904 წელს ფენევის

⁴ Summers J. J., The Right of Self-Determination and Nationalism in International Law, International Journal on Minority and Group Rights, Vol. 12, № 4, 2005, 325.

⁵ Senese S., External and Internal Self-Determination, Human Rights & Peoples' Rights: Views from North & South, Vol. 16, № 1 (35), Spring 1989, 19, <<https://www.jstor.org/stable/29766439>> [21.08.22].

⁶ Summers J. J., The Right of Self-Determination and Nationalism in International Law, International Journal on Minority and Group Rights, Vol. 12, № 4, 2005, 325, იხ. ციტირება: the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 16 Dec 1966, General Assembly resolution 2200A (XXI), <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>> [21.08.2022]; Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 14 December 1960, General Assembly resolution 1514, (XV), <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Independence.aspx>>, [21.08.2022]; International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, General Assembly resolution 2200A (XXI), <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>> [21.08.2022]; Helsinki Final Act, 14 ILM, 1975, <<https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>> [22.08.2022.]; Vienna Declaration and Programme of Action, 25 June 1993, the World Conference on Human Rights in Vienna, <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action>> [21.08.2022].

⁷ ვარლამ ჩერქეზიშვილს მჭიდრო თანამშრომლობა აკავშირებდა საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის წევრებთან, მიუხედავად იმისა, რომ ის პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის იმპერიის დამარცხების მომხრე იყო.

კონფერენციაზე ახალგაზრდა თანამემამულეებს ქართველი ერის საერთაშორისო სამართლით აღიარებული უფლებები შეახსენა: „ჩვენ გვაქვს უფლება ველაპარაკოთ რუსეთის მთავრობას ისე, როგორც თავისუფალი სახელმწიფოები ელაპარაკებიან ერთმანეთს... ჩვენ შეგვიძლია ევროპის საერთაშორისო უფლების ძალით ომი გამოვუცხადოთ რუსეთს. აი ესლავე, აქვე, ჩვენ შეგვიძლია შევადგინოთ კომიტეტი ქართველთა დამოუკიდებელ მმართველობისა... ხედავთ რა უფლებები გვაქვს?... რატომ უნდა ავიღოთ ხელი უბრძოლველად ჩვენს უფლებებზე? ბრძოლით ამ უფლებათა დაცვისათვის ევროპელები თავის დღეში არ გაგვამტყუნებენ. იტყვიან რომ ჩვენ ვეომებით მას, ვინც ძალით შემოიჭრა ჩვენს ქვეყანაში. ადამიანები თავის უფლებებზე ხელს არ უნდა იღებდნენ. უნდა ახალი უფლებები შევიძინოთ და არა თუ ძველიც დავთმოთ, დავანებოთ ვისმე“⁸.

2.2. გზა უფლების ინდივიდუალისტური ხასიათიდან კოლექტივისტურ დოქტრინამდე

როგორც უკვე ითქვა, ერთა თვითგამორკვევის უფლების ჩამოყალიბება, მისი აღქმა, გათავისება ერთ დღეში არ მომხდარა. ამ ყველაფერს წინ საკმაოდ ხანგრძლივი, წინამოსამზადებელი პერიოდი უძღვოდა. მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ მისი არსისადმი საზოგადოების დამოკიდებულება სახეცვლილებას დღესაც განაგრძობს. აღნიშნულის ნათელი დადასტურებაა ბოლო ასწლეულების მანძილზე, კერძოდ XVIII-ე საუკუნის შუა წლებიდან – პირველ მსოფლიო ომამდე, თვითგამორკვევის ინდივიდუალისტური უფლების კოლექტივისტურ დოქტრინაში გადაზრდა⁹. ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ ამ პროცესში ისტორიული და პოლიტიკური მოვლენების როლი თანაბარი მნიშვნელობის გახლდათ.

სწორედ XIX-XX-ე საუკუნეებში ყალიბდება ეროვნულობისა და სახელმწიფოებრიობის წინანდელისგან განსხვავებული ახალი კონცეფცია, რომლის ფორმირებაზეც უდიდესი გავლენა იქონიეს ნაციონალიზმის, იმპერიალიზმის ნგრევამ და იმ „ნანგრევებმა“, რომელიც მათგან კაცობრიობას დღემდე შემორჩა. ახალი კონცეფცია, აერთიანებდა თავისუფლებისა და დემოკრატიის იდეალებს, ხალხის საერთო მიზანს, მიეღწიათ დამოუკიდებლობისთვის. მიგვაჩნია, ამას გულისხმობდა დიდი ფრანგი ფილოსოფოსი, ჟან-ჟაკ რუსო (1712-1778), როდესაც ეროვნულობისა და თავისუფლების იდეალების მეშვეობით ხალხი და პოლიტიკური სუვერენიტეტი ერთმანეთს დაუკავშირა. ფრანგი განმანათლებლისთვის ერი იყო კონკრეტული ხალხის უნიკალურობის დადასტურება. ანუ ის რასაც დღეს ჩვენ ერთა საგარეო თვითგამორკვევის უფლებას ვუნოდებთ.¹⁰

ხალხისა და პოლიტიკური სუვერენიტეტის ერთმანეთთან კავშირში განხილვამ, თავის მხრივ განაპირობა სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპის წარმოშობა,¹¹ რომლის დროსაც სწორედ საზოგადოება წარმოადგენს დამოუკიდებლობის, თავისუფლებისა და კანონის წყაროს – ხალხი, როგორც თავად სახელმწიფოსა და მისი კანონის ფუძემდებელი, შემოქმედი. როგორც ვხედავთ, ხალხი ამ შემთხვევაში აღიარებულია არა მხოლოდ სამართლის სუბიექტად და მის

⁸ „ოქმები ქართველ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა“, პარიზი, 1905, 179.

⁹ Weitz E. D., Self-Determination: How a German Enlightenment Idea Became the Slogan of National Liberation and a Human Right, *The American Historical Review*, Vol. 120, № 2, April, 2015, 463.

¹⁰ Senese S., External and Internal Self-Determination, *Human Rights & Peoples' Rights: Views from North & South*, Vol. 16, № 1 (35), Spring 1989, 21-22, <<https://www.jstor.org/stable/29766439>> [21.08.22].

¹¹ იქვე, 21.

დაქვემდებარებაში მყოფად, არამედ ის არის მთავარი და ერთადერთი კანონიერი მფლობელი ამ სუვერენიტეტისა.¹²

ერთა თვითგამორკვევის უფლების წარმოშობასა და მისი, როგორც კონცეფციის განვითარებაში, უთუოდ დიდი როლი ითამაშა საფრანგეთის რევოლუციამ და მისმა შედეგებმა. იმ ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის მოვლენამ, რომლის წყალობითაც „მეფეთა ღვთაებრივი უფლებამოსილებები, ადამიანთა ღვთაებრივი უფლებებით იქნა ჩანაცვლებული“.¹³ აუცილებლად რევოლუციასთან კავშირში უნდა იქნას განხილული ის ფაქტიც, რომ XVIII საუკუნის მიწურულს, ნაციონალიზმის პრინციპმა შეავსო დემოკრატიის პრინციპი და საფუძველი ჩაუყარა ხედვას, რომლის თანახმადაც, მას შემდგომ რაც „ხალხი“ გახდება სუვერენული, მას აქვს უფლება და ფაქტობრივად, მისი ყველაზე ფუნდამენტური ბუნებითი უფლებაა, თავადვე დაარსოს დამოუკიდებელი სახელმწიფო. თავად ტერმინი „ხალხი“ კი, გამომხატველია იმ ბუნებითი გაერთიანებისა, რომელსაც ერი ეწოდება.¹⁴

ერთა თვითგამორკვევის უფლებასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესოა გერმანელ განმანათლებელთა შეხედულებები. სწორედ გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის, გერმანული იდეალიზმის ერთ-ერთი დამაარსებლის, იმანუელ კანტის (1724-1802წწ.) სახელთან არის დაკავშირებული გერმანულ ენაში თავად უფლების აღმნიშვნელი ტერმინის (*„Selbstbestimmung“*) წარმოშობა და დამკვიდრება. მოგვიანებით ის გაზიარებულ იქნა გერმანული კლასიკური ხანის უდიდესი მოღვაწეების: გოეთეს, შილერის, მათი თაობის არაერთი გამოჩენილი მოაზროვნის მიერ. იმ გერმანელი ფილოსოფოსების მიერ, ვინც თავისუფლებაზე მსჯელობდნენ ისე, როგორც ინდივიდუალური თვითგამორკვევის პროცესზე.¹⁵

მათ შორის ერთ-ერთი გამორჩეულია, იენის ინივერსიტეტის კურსდამთავრებული და შემდგომში, 1794 წლიდან ამავე უნივერსიტეტის პროფესორი, იოჰან გოტლიბ ფიხტე (1762-1814). პიროვნება, რომელიც თვითგამორკვევის უფლების აქტიური დამცველი გახლდათ ამ პრინციპის დამკვიდრების საწყისი ეტაპიდანვე. კერძოდ, თუ კანტის ნააზრევის მიხედვით, სურვილი ყოველი რაციონალური ადამიანისა იყო დაენესებინა ზოგადი წესები საკუთარი თავისთვის და სწორედ ეს იყო მისთვის საწყისი თავისუფლებისა თუ ავტონომიურობისა.¹⁶ ფიხტეს ნააზრევის მიხედვით, ინდივიდის მიერ თვითგამორკვევის უფლების რეალიზება, თავისთავად განაპირობებდა ამ პროცესში სამყაროს ჩართულობას, რადგან ადამიანის თვითმმართველობა და სამყაროს განვითარება დინამიური და დაუსრულებელი პროცესია.¹⁷ როგორც გერმანელ ფილოსოფოსს მიაჩნდა, ადამიანის თვითგამორკვევის უფლება და ამ უფლებით სარგებლობა, გავლენას ახდენს სამყაროზე და თავის მხრივ, მსგავს უფლებას უტოვებს მასაც, სამყაროსაც. ამიტომ, უთუოდ საფუძვლიანია მოსაზრება, რომ კანტისეულმა მოძღვრებამ ინდივიდის თავისუფლებაზე და მასთან კავშირში მყოფ სხვა გერმანელ განმანათლებელთა შეხედულებებმა, მნიშვნელოვანი თეორიული საფუძველი მოამზადეს რათა მეცხრამეტე

¹² იქვე.

¹³ Cobban A., National Self-Determination, Chicago, 1944, 6.

¹⁴ Randle R., From National Self-Determination to National Self-Development, Journal of the History of Ideas, Vol. 31, № 1, Jan.-Mar., 1970, 51.

¹⁵ Weitz E. D., Self-Determination: How a German Enlightenment Idea Became the Slogan of National Liberation and a Human Right, The American Historical Review, Vol. 120, № 2, April, 2015, 469-472.

¹⁶ Randle R., From National Self-Determination to National Self-Development, Journal of the History of Ideas, Vol. 31, № 1, Jan.-Mar., 1970, 51-52.

¹⁷ Weitz E. D., Self-Determination: How a German Enlightenment Idea Became the Slogan of National Liberation and a Human Right, The American Historical Review, Vol. 120, № 2, April, 2015, 474.

საუკუნის პირველ ნახევარში, „ინდივიდის თვითგამორკვევის უფლება ერთა თვითგამორკვევის უფლებად გარდაქმნილიყო“.¹⁸

ცხადია, მოვლენათა ასეთ განვითარებას XIX-ე საუკუნის დასაწყისში ევროპაში განვითარებულმა პოლიტიკურმა პროცესებმაც მნიშვნელოვნად შეუწყვეს ხელი. იგივე ნაპოლეონ ბონაპარტის მიერ გერმანული მიწების ოკუპაციის ფაქტი, რომ ავილოთ. რასაკვირველია, ამ მოვლენამ დიდწილად განაპირობა, რომ ფიხტეს შრომებში უნივერსალური „მე“, „გერმანელმა ერმა“ ჩაანაცვლა¹⁹ და ინდივიდის თვითგამორკვევის უფლების ნაცვლად, ამ უფლების ადრესატად გერმანელი ერის სახით – თავად ხალხი იქნა წარმოჩენილი. ინდივიდი, წერდა ფიხტე, არასოდეს არის მარტო, ის თვითგამორკვევის უფლების რეალიზებას მხოლოდ „სხვებთან“ ერთად ახერხებს. გერმანელი ფილოსოფოსის ღრმა რწმენით, ამ დროს ინდივიდთა ერთობა იქცევა ისე, როგორც ერთი. ადამიანები ერთმანეთს განუყოფელად უკავშირდებიან და ხდებიან თვითგამორკვევის უფლების საერთო სუბიექტი.²⁰ ანუ, როგორც რ.რენდლესთან მართებულად არის აღნიშნული, ადამიანთა სავარაუდო გაერთიანება, აყალიბებს კონკრეტული ტიპის საზოგადოებას, რომელიც ცნობილია, როგორც ერი და სარგებლობს უფლებით, შექმნას დამოუკიდებელი სახელმწიფო მის მიერვე არჩეული მთავრობის მეშვეობით.²¹ შესაბამისად, სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპი და ერთა თვითგამორკვევის უფლება შეიძლება ითქვას, საკუთარი განვითარების ეტაპებით ერთმანეთს ავსებენ.

ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ იმ ფაქტზეც, რომ თვითგამორკვევის უფლების კოლექტივისტურმა კონცეფციამ და ამ ყველაფერთან ერთად ნაციონალისტური იდეალების გავრცელებამ, იმპერიების მიერ დაპყრობილი მცირე ერების განმათავისუფლებელი ბრძოლის პირობებში, განსაკუთრებული დატვირთვა შეიძინეს. თვალსაჩინოებისათვის შეგვიძლია გავიხსენოთ, მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში აღმოსავლეთ ევროპის და 1848 წლიდან ცენტრალური და სამხრეთ ევროპის ხალხთა გამოსვლები ჰაბსბურგთა იმპერიაში,²² თვითმყოფადობის შენარჩუნების სურვილით გამოწვეული აჯანყებები ხალხთა საპყრობილედ ქცეულ რუსეთის უზარმაზარ იმპერიაში. მათ შორის საქართველოში, სადაც ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებიდან, 1801 წლიდან თვითმყოფადობის გადასარჩენად და სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად, მთელი საუკუნის განმავლობაში, 1918 წლამდე აწარმოებდა ქართველი ხალხი შეურიგებელ ბრძოლას ცარიზმის წინააღმდეგ.

სწორედ ამ ბრძოლის ერთ-ერთ დასკვნით ეტაპად შეიძლება შეფასდეს, 1914 წლის შემოდგომაზე, ქართველი პატრიოტების მიერ ჟენევაში საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის შექმნა. ისეთი ეროვნული, პოლიტიკური ორგანიზაციის ჩამოყალიბება, რომლის უმთავრეს ამოცანასაც რუსეთის იმპერიისგან საქართველოს განთავისუფლება წარმოადგენდა. სამწუხაროდ, ქართველი ერის წინაშე დიდი დამსახურების მიუხედავად, დღეს ამ კომიტეტისა და ზოგადად მისი წევრების: პეტრე სურგულაძის, მიხაკო წერეთლის, გიორგი მაჩაბელის, ძმების გიორგი და ლეო კერესელიძეების, მელიტონ ქარცივაძისა თუ მათი თანამებრძოლი,

¹⁸ Randle R., From National Self-Determination to National Self-Development, Journal of the History of Ideas, Vol. 31, № 1, Jan.-Mar., 1970, 62.

¹⁹ Weitz E. D., Self-Determination: How a German Enlightenment Idea Became the Slogan of National Liberation and a Human Right, The American Historical Review, Vol. 120, № 2, April, 2015, 477.

²⁰ იქვე, 478.

²¹ Randle R., From National Self-Determination to National Self-Development, Journal of the History of Ideas, Vol. 31, № 1, Jan.-Mar., 1970, 49.

²² იქვე, 62.

არაერთი დიდი მამულიშვილის შესახებ საზოგადოებისთვის ნაკლებადაა ცნობილი. ეს მაშინ, როდესაც თითოეული მათგანი მზად იყო უყოყმანოდ მიეტანა საკუთარი სიცოცხლე სამშობლოს სამსხვერპლოზე.²³

ამიტომ, გასაკვირი არაა, რომ ერთა თვითგამორკვევის უფლებაზე მსჯელობისას არჩევანი, საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის წევრების უაღრესად საინტერესო ეპისტოლარულ მემკვიდრეობასა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის მდიდარ პრაქტიკულ გამოცდილებაზე შეეჯერეთ. რეალობა, რომელიც კომიტეტის წევრებს დახვდათ და დასახული მიზნისკენ სავალი გზა კი, მართლაც უმძიმესი იყო. მთელი საუკუნის მანძილზე ქართველი ერი მოკლებული იყო საკუთარი ინტერესებისა და ნების გათვალისწინებით, ეროვნული ხელისუფლების ფორმირების შესაძლებლობას. ანუ იმ უმთავრესს, რაც ერთა თვითგამორკვევის უფლებითაა აღიარებული: „ერად მიჩნეული საზოგადოების თვით გამოხატვის შესაძლებლობას“, იარსებოს და წარმართოს საკუთარი სახელმწიფოს საქმიანობა სხვა სახელმწიფოებისა და იმპერიებისაგან დამოუკიდებლად.²⁴ ასეთ ვითარებაში, როდესაც ერი მოკლებულია დამოუკიდებლად მოქმედების შესაძლებლობას, თვითგამორკვევის უფლება საკუთარ თავში მოიცავს უფლებას რევოლუციაზე – ეროვნული საზოგადოების უფლებას, აჯანყდეს იმ რეჟიმის წინააღმდეგ, რომელიც მას მართავს.²⁵ საქართველოსთან მიმართებაში ეს სწორედ იმ უფლების გამოყენებაა, რომლისკენაც ჯერ კიდევ 1904 წელს მოუწოდებდა თანამემამულეებს ვარლამ ჩერქეზიშვილი და რომლის ცხოვრებაში გატარებაც 1914-1918 წლებში ასე სამაგალითოდ შეძლეს საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის წევრებმა.²⁶

2.3. უილსონისეული ერთა თვითგამორკვევის უფლება

2.3.1. „უილსონის თოთხმეტი პუნქტი“

რაც შეეხება ერთა თვითგამორკვევის, როგორც ნაციონალისტური იდეალების შედეგად წარმოშობილი მნიშვნელოვანი უფლების საყოველთაო ღოზუნდაც ქცევის საკითხს. იმ ძირეულ ცვლილებებს მსოფლიო პოლიტიკურ რუკაზე, რომელსაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოების შექმნით „უილსონის 14 დებულებამ“ დაუდო სათავე და რომელზეც, გარკვეულწილად დღესაც დგას მსოფლიო. უნდა ითქვას, რომ ეს ფენომენი, უპირველეს ყოვლისა, პირველი მსოფლიო ომის წლებში განვითარებულ პოლიტიკურ და დიპლომატიურ მოვლენებთან არის დაკავშირებული.

1918 წლის 8 იანვარს, როდესაც ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტმა, ტომას ვუდრო უილსონმა (1913-1921) ეს ომის შემდგომი სამშვიდობო გეგმა კონგრესს წარუდგინა, მის უმთავრეს მიზანს ისეთი საერთაშორისო გარემოს შექმნა წარმოადგენდა, რომელ-

²³ აღნიშნულის ნათელი დადასტურებაა ის ფაქტი, რომ პირველი მსოფლიო ომის წლებში, კომიტეტის წევრები გერმანული წყალქვეშა ნავით არაერთგზის, ფარულად იმყოფებოდნენ საქართველოში აქ მოღვაწე პოლიტიკურ პარტიებთან დასაკავშირებლად და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისთვის იარაღის მისაწოდებლად.

²⁴ იქვე, 50.

²⁵ იქვე.

²⁶ უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტმა მიიჩნია რა საკუთარი მისია შესრულებულად, 1918 წლის ივნისში თვითლიკვიდაცია გამოაცხადა. იხ. ციტირება: ჯანელიძე ო., „ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან“, თბ., 2002, 255-256 ;

შიც თვითმმართველი ინსტიტუტები, დამოუკიდებელი ერთეულები თავისუფლად შეძლებდნენ საკუთარი პოზიციების გამყარებას, განვითარებას.²⁷ ამასთან ხაზი უნდა გაესვას იმ გარეობასაც, რომ თოთხმეტპუნქტიან შეთანხმებაში მისი უმნიშვნელოვანესი მე-5 პუნქტის იმ სახით შეტანა, როგორც ის საზოგადოებისთვის არის ცნობილი, პირადად პრეზიდენტ უილსონის დამსახურება იყო და არა საერთო გადანყვეტილება.²⁸ შესაბამისად, მართებულა მოსაზრება, რომ სწორედ ამერიკის შერთებული შტატების პრეზიდენტმა, ვუდრო უილსონმა იქონია არსებითი გავლენა თვითგამორკვევის უფლების არსის განსაზღვრაზე და ფაქტობრივად უილსონივე იყო პირველი, ვინც ხელი შეუწყო თვითგამორკვევის საკითხის თეორიის ფორმით წარმოჩენას.²⁹

კონგრესისადმი მიმართვაში პრეზიდენტი ხაზს უსვამდა, რომ: სამყარო უნდა გამხდარიყო სიცოცხლისათვის უსაფრთხო და შესაფერისი, განსაკუთრებით კი მშვიდობის მოყვარე ერებისათვის, რომელთაც მათსავით სურდათ არსებობა, საკუთარი ცხოვრების, სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების თავადვე მონყოლა. მათთვის მნიშვნელოვანი იყო დარწმუნებულიყვნენ, რომ „სამართალი და სამართლიანი მოპყრობა, აუცილებლად დაუპირისპირდება ძალადობასა და აგრესიას. მსოფლიოს ხალხები ერთიანდებიან ამ ინტერესის გარშემო და ცხადია, თუ სამართლიანობა არ იქნება დაცული სხვების მიმართ, ის არავისთან მიმართებაში არ იქნება დაცული. რომ, მსოფლიო მშვიდობის პროგრამა არის კაცობრიობის საერთო პროგრამა.“³⁰

მართალია, თვითგამორკვევის უფლების ფართო განსაზღვრება უილსონს ამ დოკუმენტში მოცემული არ აქვს. თუმცა, თავად განწყობა რომ პოლიტიკურ პროცესებში აუცილებლად უნდა იქნას გათვალისწინებული ეროვნული ინტერესები, მის ნააზრევში მკაფიოდაა წარმოჩენილი.³¹ მეტიც, შეიძლება ითქვას რომ თოთხმეტპუნქტიანი გეგმის მეხუთე პუნქტი სწორედ ევროპული კოლონიების ომის შემდგომ განწყობებსა და უფლებრივ მდგომარეობას ეთმობა. რაშიც ცალსახად იგრძნობა პრეზიდენტის სწრაფა, ხელი შეწყობოდა თვითმმართველობის განვითარებას სხვადასხვა ფორმითა და მეთოდებით.³²

სამშვიდობო გეგმის მეხუთე პუნქტშივე პრეზიდენტი უილსონი პირდაპირ მოუწოდებდა სახელმწიფოებს, მოეხდინათ „თავისუფალი, ღია და სრულად მიუკერძოებელი გადანყვეტა ყველა კოლონიური პრეტენზიებს.“ და „მოსახლეობის ინტერესებს მინიჭებოდა მთავრობათა ინტერესების თანაბარი მნიშვნელობა“.³³ საკითხის მსგავსად დასმაში, რასაკვირველია იგულისხმებოდა იმპერიების მიერ დაპყრობილი ერების თვითგამორკვევის უფლების³⁴ უზრუნ-

²⁷ *Throntveit T.*, The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination, *Diplomatic History*, Vol. 35, № 3, June, 2011, 463.

²⁸ იქვე, 469.

²⁹ *Nawaz M.K.*, The Meaning and Range of the Principle of Self-Determination, *Duke Law Journal*, Vol. 1965, № 1, Winter, 1965, 83.

³⁰ President Woodrow Wilson's 14 Points, January 8, 1918, <<https://www.archives.gov/milestone-documents/president-woodrow-wilsons-14-points>> [21.08.2022].

³¹ *Nawaz M.K.*, The Meaning and Range of the Principle of Self-Determination, *Duke Law Journal*, Vol. 1965, № 1, Winter, 1965, 83.

³² *Throntveit T.*, The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination, *Diplomatic History*, Vol. 35, № 3, June, 2011, 469.

³³ President Woodrow Wilson's 14 Points, Point V, January 8, 1918, <<https://www.archives.gov/milestone-documents/president-woodrow-wilsons-14-points>> [21.08.2022].

³⁴ საგულისხმოა, რომ ტერმინი „თვით-გამორკვევა“ შეთანხმებაში არ გვხვდება. თუმცა, შინაარსობრივად ნადმივლად იგულისხმება. რაც მოგვიანებით დადასტურდა კიდევც, კონგრესის წინაშე შემდგომი წარდგენისას შეთანხმებაში თავად ტერმინის გამოყენებით, იხ. ციტირება: *Weitz E. D.*, *Self-Determination: How*

ველყოფის აუცილებლობა. რაც, ცხადია უდიდესი გამოწვევა იყო იმ დროის იმპერიული სახელმწიფოებისა და მათი დღის წესრიგისათვის.³⁵

შესაბამისად, გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ თოთხმეტ პუნქტიან სამშვიდობო გეგმაში ასახულ პრეზიდენტის ამ თამამ მონოდეტებს, ერთგვაროვანი გამოხმაურება არ მოჰყოლია. პოლიტიკოსთა და დიპლომატთა ერთი ნაწილი უილსონის გეგმას, როგორც მსოფლიოში მშვიდობის დამყარების ახალ შესაძლებლობას არ იზიარებდა. ასე მაგალითად, ცნობილ ამერიკელ დიპლომატსა და ჟურნალისტს, უილიამ ბულიტს (1891-1967) ერთა თვითგამორკვევა, იმ სახით როგორც ეს შეთანხმების მეხუთე პუნქტში იყო მოცემული, მსოფლიოს ჩაგრული ხალხებისათვის არა ხსნის, არამედ ახალი ჩაგვრის, დამორჩილებისა და დანაწევრების საწყისად მიაჩნდა.³⁶

მსგავს ან კიდევ უფრო შორსმომავალ დასკვნებს აკეთებდნენ ამერიკელი სენატორი, ჯორჯ ნორისი (1861-1944), ბრიტანელი ისტორიკოსი და დიპლომატი ედვარდ ქარი (1892-1982) და სხვები.³⁷ თუმცა, მიუხედავად უილსონისეული თვითგამორკვევის უფლების მიმართ ასეთი არაერთგვაროვანი დამოკიდებულებისა, ერთი რამ ცხადია, ამერიკის პრეზიდენტის ინიციატივა და კერძოდ, შეთანხმების მეხუთე პუნქტი, აღმოსავლეთ ევროპის „მზარდი ერების“ მიერ გაგებულ იქნა, როგორც აბსოლუტური უფლება ერთა თვით-გამორკვევაზე.³⁸ მათი მხრიდან ნაკლები მნიშვნელობა ენიჭებოდა მაგალითად, პრეზიდენტ უილსონისა და მისი მრჩეველის, პოლკოვნიკ ედვარდ მუნდელ ჰაუსის³⁹ (1858-1938) მიერ მოგვიანებით გაკეთებულ განცხადებებს იმის თაობაზე, რომ მეხუთე პუნქტის მოქმედება უმთავრესად გათვლილი იყო პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებულად გამოცხადებული გერმანიის და არა ამ ომში გამარჯვებული ბრიტანეთის ან, საფრანგეთის კოლონიებთან მიმართებაში. მსოფლიოს პროგრესულად მოაზროვნე საზოგადოებამ მეხუთე მუხლი გაიგო, როგორც მონოდეტა, გათვალისწინებულ და აღიარებული ყოფილიყო ევროპის ყველა ერის თვითგამორკვევის უფლება.⁴⁰

2.3.2. „ხალხი“, როგორც უფლების ბენეფიციარი და მათი იდენტიფიცირების საკითხი

განსახილველ საკითხზე მსჯელობა არ იქნება სრულყოფილი თუ, სათანადო ყურადღება არ დაეთმობა ტერმინ „ხალხი“-ის სამართლებრივ დატვირთვას, რომელმაც XIX-ე საუკუნის დასაწყისიდან განსხვავებული მნიშვნელობა შეიძინა. მით უფრო, რომ პრეზიდენტ უილსონის მიერ ერთა თვითგამორკვევის უფლების აქტიურმა ლობირებამ და ამ უფლების პირველი მსოფლიო ომის შედეგად წარმოებულ პოლიტიკურ პროცესებში აქტიურმა ჩართვამ, დამატებითი სირთულეები წარმოშვა. განსაკუთრებით, იმ ხალხების იდენტიფიცირებასთან დაკავში-

a German Enlightenment Idea Became the Slogan of National Liberation and a Human Right, *The American Historical Review*, Vol. 120, № 2, April, 2015, 487.

³⁵ *Throntveit T.*, The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination, *Diplomatic History*, Vol. 35, № 3, June, 2011, 469.

³⁶ იქვე, 445.

³⁷ იქვე.

³⁸ *Randle R.*, From National Self-Determination to National Self-Development, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 31, № 1, Jan.-Mar., 1970, 63.

³⁹ *ედვარდ მუნდელ ჰაუსი (1858-1938წწ.)*, ამერიკელი დიპლომატი, პრეზიდენტ ვუდრო უილსონის მრჩეველი.

⁴⁰ *Randle R.*, From National Self-Determination to National Self-Development, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 31, № 1, Jan.-Mar., 1970, 63.

რებით ვისაც თვითგამორკვევის უფლებით უნდა ესარგებლა.⁴¹ შესაბამისად, დღის წესრიგში დადგა ტერმინ „ხალხისთვის“ სამართლებრივი განმარტების მიცემა, რაც საკანონმდებლო დონეზე არ განხორციელებულა. მეცნიერების, პოლიტიკოსების მიერ ამ ტერმინისთვის მიცემულმა განსხვავებულმა ინტერპრეტაციებმა კი, სიცხადის ნაცვლად დამატებითი სირთულეები წარმოქმნეს.⁴²

ცხდია, ამ შეხედულებების ერთ სამეცნიერო ნაშრომში სრულად ასახვა ვერ მოხერხდება, თუმცა ვიზიარებთ მოსაზრებას, რომ თვითგამორკვევის პრინციპის გათვალისწინებით, ამ უფლების მქონე სუბიექტზე მსჯელობისას აუცილებელია მოხდეს: კონკრეტულ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის ეთნიკური, რელიგიური, ენობრივი, ისტორიული თუ სხვა იდენტობის განმსაზღვრელი მაჩვენებლების გათვალისწინება.⁴³ შესაბამისად, ტერმინ „ხალხის“ გამოყენებაც მართებულია სახელმწიფოს, კოლონიის მოსახლეობებთან, ან ინდივიდთა ჯგუფებთან მიმართებაში, რომლებიც ერთმანეთთან დაკავშირებულნი არიან საერთო ენით, ეთნიკური წარმომავლობით ან რასით, მიუხედავად იმისა, შეადგენენ თუ არა ისინი სახელმწიფოს ან კოლონიის მთელ მოსახლეობას.⁴⁴ თითოეული ამ კონკრეტული კომპონენტის ქვეშ გაერთიანებულ „ხალხს“ (მათი კუმულაციურად არსებობის შემთხვევაში), უნდა მისცემოდა ლეგიტიმური უფლება, თვითგამორკვევის გარე განზომილებაზე დაყრდნობით, განესაზღვრა საკუთარი საერთაშორისო სტატუსი.

აქვე დავძენთ, რომ ჩვენს მიერ ტერმინ ხალხის“ მნიშვნელობასთან დაკავშირებით გაზიარებული მსჯელობა, თანხვედრაშია მოგვიანებით უკვე მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ 1945 წლის 26 ივნისს ხელმოწერილი ქარტიის მუხლებთან (ძალაში შევიდა 1945 წლის 24 ოქტომბერს). ამ საერთაშორისო სამართლებრივ დოკუმენტში ერთა თვითგამორკვევის უფლებასთან კავშირში უკვე ოფიციალურადაა გამოყენებული ტერმინი „ხალხი“. კერძოდ, ქარტიის 1(2) მუხლში, რომელიც თავად გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის დანიშნულებასა და მისიას განსაზღვრავს აღნიშნულია, რომ მის ერთ-ერთ მთავარ მიზანს წარმოადგენს „განავითაროს მეგობრული ურთიერთობა სახელმწიფოთა შორის, დაფუძნებული ხალხთა თანასწორუფლებიანობისა და თვითგამორკვევის პრინციპებზე“.⁴⁵ ამავე ქარტიის 55-ე მუხლი კი, ადგენს, რომ ორგანიზაციის მიერ მოხდება ხელშეწყობა, რათა შეიქმნას სტაბილურობისა და კეთილდღეობის პირობები, რაც აუცილებელია ერებს შორის მშვიდობიანი და მეგობრული ურთიერთობისათვის, რომელიც დაფუძნებული იქნება პატივისცემაზე თითოეული ერისა და ხალხების თანაბარუფლებიანობის პრინციპის მიმართ.⁴⁶

საგულისხმოა, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ ტერმინ „ხალხის“ ქარტიის მუხლებში გამოყენების მიუხედავად და მიუხედავად იმისა, რომ ეს უმნიშვნელოვანესი

⁴¹ Whelan A., *Wilsonian Self-determination and the Versailles Settlement*, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 43, № 1, Jan., 1994, 101.

⁴² Quane H., *The United Nations and the Evolving Right to Self-determination*, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 47, № 3, Jul., 1998, 537.

⁴³ Whelan A., *Wilsonian Self-determination and the Versailles Settlement*, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 43, № 1, Jan., 1994, 107.

⁴⁴ Quane H., *The United Nations and the Evolving Right to Self-determination*, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 47, № 3, Jul., 1998, 537.

⁴⁵ United Nations Charter, 1945, Chapter I, Article 1(2), <<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1>> [21.08.2022].

⁴⁶ იქვე, Chapter IX, Article 55, <<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-9>> [21.08.2022].

საერთაშორისო სამართლებრივი დოკუმენტი, ოფიციალურად მოუნოდებს საერთაშორისო სამართლის სუბიექტებს „ხალხთა“ თანაბარი უფლებებისა და თვითგამორკვევის პრინციპის პატივისცემის აუცილებლობისკენ, თავად ტერმინის სამართლებრივ შინაარსზე აქცენტი არც ამჯერად გაკეთებულა. თუმცა, ნორმატიული აქტის საერთო კონტექსტიდან გამომდინარე ნათელია, რომ კანონმდებელს მხედველობაში ინდივიდთა ის ჯგუფები ჰყავს, რომლებიც ერთმანეთთან საერთო ენით, რელიგიით და ეთნიკური წარმომავლობით არიან დაკავშირებულნი.⁴⁷

2.3.3. ერთა თვითგამორკვევის უფლების პრაქტიკაში გამოყენების ორმაგი სტანდარტი

რაც შეეხება პოლიტიკურ პროცესებში ერთა თვითგამორკვევის უფლების პრაქტიკული გამოყენების საკითხს. მსოფლიო პოლიტიკაში ერთა თვითგამორკვევის უფლების გამოყენების ისტორიული ფაქტების ანალიზი, მხედველობაში გვაქვს განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით, მაგალითად, პირველი მსოფლიო ომის დროს სამთა კავშირის ნევრების, 1917 წელს ლენინის,⁴⁸ 1930-იან წლებში ჰიტლერის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები, ცალსახად ადასტურებენ, რომ დიდი სახელმწიფოები, მათი ლიდერები ხშირად გვერდს უვლიდნენ ერთა თვითგამორკვევის უფლებას, როგორც მორალურ პრინციპს და მით უფრო ნაკლებად განიხილავდნენ მას, როგორც მიუკერძოებელ, იმპერატიულ წესს, რომელიც ყველა კონკრეტულ შემთხვევაზე თანაბრად უნდა გავრცელებულიყო. სამაგიეროდ, როგორც იგივე პრაქტიკის ანალიზი გვიჩვენებს, ეს უფლება ხშირად გამოიყენებოდა პროპაგანდისტული მიზნებისათვის, საერთო მტრის წინააღმდეგ მხარდამჭერთა მოსაპოვებლად თუ, საკუთარი პოზიციების გასამყარებლად.⁴⁹ ისევე, როგორც საერთაშორისო პრაქტიკა მდიდარია სახელმწიფოების მიერ ერთა თვითგამორკვევის უფლებასთან მიმართებაში ორმაგი სტანდარტით ხელმძღვანელობის ფაქტებითაც.

ასე მაგალითად 1916 წელს ფრანგების, მოგვიანებით ბრიტანელებისა და ამერიკელების მიერ მხარდაჭერილ იქნა ჩეხებისა და პოლონელების თვითგამორკვევის უფლება,⁵⁰ მაშინ, როდესაც იტალიის მიერ ანტანტის მხარეს ომში ჩაბმის სანაცვლოდ, პლებისციტის გამოყენების შეთავაზება არ მიუღიათ იტალიის შემადგენლობაში შემავალ რეგიონებს;⁵¹ ისევე, როგორც თვითგამორკვევის უფლებით სარგებლობაზე უარი ეთქვათ ჩეხოსლოვაკიის შემადგენ-

⁴⁷ Quane H., The United Nations and the Evolving Right to Self-determination, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 47, № 3, Jul., 1998, 539-540.

⁴⁸ იგულისხმება, ოქტომბრის რევოლუციამდე ლენინის მიერ რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შემავალი ყველა მცირე ერის ეროვნული თვითგამორკვევის უფლების რეალიზების საკითხი. თუმცა, რევოლუციის შემდეგ მან აღიარა მხოლოდ ფინელებისა და პოლონელების დამოუკიდებლობა, იმ არგუმენტით, რომ მიუხედავად თვითგამორკვევის უფლების საყოველთაო ხასიათისა, ყოველთვის არ არის მიზანშეწონილი პატარა ერებისათვის აღნიშნული უფლებით სარგებლობა. თეორიული მიდგომისა და პრაქტიკული ქმედებების სხვაობის მიზეზად ის განიხილავდა ბურჟუაზიული ნაციონალიზმიდან სოციალიზმზე გადასვლის საკითხს, იხ. ციტირება: *Diesing P.*, National Self-Determination and U.S. Foreign Policy, Ethics – An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy, Vol. 77, № 2, Jan., 1967, 86-88; *Boersner D.*, The Bolsheviks and the National and Colonial Question, Geneva: Droz, 1957, 62-63; *Lenin V.*, The Right of Nations to Self-determination, New York: International Publishers, 1951, 24.

⁴⁹ *Diesing P.*, National Self-Determination and U.S. Foreign Policy, Ethics – An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy, Vol. 77, № 2, Jan., 1967, 86.

⁵⁰ იქვე, იხ. ციტირება: *Masaryk T.*, The Making of a State, New York: Stokes, 1927, 96, 287, 500.

⁵¹ იქვე, იხ. ციტირება: *Wambaugh S.*, Plebiscities since the World War, Washington, D.C.: Carnegie Endowment, 1933, 23.

ლობაში შემაჯავალ ეროვნულ უმცირესობებს;⁵² მეტიც, გასაგები მიზეზების გამო (მხედველობაში გვაქვს ბრიტანეთის მოკავშირეობა), პრეზიდენტ უილსონის მიერ განხილულიც კი არ ყოფილა ირლანდიის მოთხოვნა პლებისციტის თაობაზე;⁵³ იგივე კონტექსტში უნდა იქნას შეფასებული პრეზიდენტ ვუდრო უილსონისადმი „ჩაგრულ ხალხთა კომიტეტის“ მიერ გაგზავნილი წერილების უპასუხოდ და ყოველგვარი რეაგირების გარეშე დატოვების ფაქტი. წერილების, რომელშიც ერთა თვითგამორკვევის უფლებაზე დაყრდნობით რუსეთის იმპერიის მიერ ჩაგრულ ერთა, მათ შორის საქართველოს მხარდაჭერის საკითხი იყო დასმული⁵⁴ და სხვა.

თუმცა, მიუხედავად ყოველივე ზემოაღნიშნულისა და მიუხედავად ერთა თვითგამორკვევის უფლების პრაქტიკაში გამოყენების განსხვავებული სტანდარტისა, რაც უპირველეს ყოვლისა თავად სახელმწიფოების პოლიტიკური და დიპლომატიური ზრახვებით აიხსნება, ცალსახაა, რომ თვითგამორკვევის უფლებამ ცენტრალური ადგილი დაიკავა ვუდრო უილსონის პოლიტიკურ ფილოსოფიაში.⁵⁵ მეტიც, ის გახდა განმსაზღვრელი ფაქტორი არა მარტო ამერიკის, არამედ ზოგადად საერთაშორისო პოლიტიკისთვის.⁵⁶ ეს ეხება არამარტო 1919 წლის სამშვიდობო კონფერენციას, არამედ მის შემდგომ განვითარებულ მოვლენებსაც.⁵⁷ სწორედ, უილსონის ანგლო-ამერიკულ პოლიტიკურ ტრადიციებზე დაყრდნობით აგებულმა და ჯონ ლოკისა და ჯონ სტუარტ მილის იდეებით ნასაზრდოებმა თვითგამორკვევის ლოზუნგმა, მისცა თვითგამორკვევას უნივერსალური განსხვავებული მიმართულება, დასაბამი დაუდო ამ უფლების მთელ მსოფლიოში გავრცელებას. უფლებას, რომელშიც თავად უილსონი უპირველეს ყოვლისა მოიაზრებდა, ცივილიზებული ადამიანების გაერთიანების შესაძლებლობას, დემოკრატიული პოლიტიკის შესაქმნელად.⁵⁸

სიტყვა ერთობაზე, ყურადღება შემთხვევით არც ამჯერად არის გამახვილებული, ვინაიდან პრეზიდენტ უილსონის მიერ თვითგამორკვევისათვის ბრძოლის პროცესში ადამიანთა გაერთიანების, ზოგადად მოსახლეობის ჩართულობის ფაქტორის გათვალისწინება, მხოლოდ თოთხმეტ პუნქტიან გეგმას არ უკავშირდება. ამერიკელი დემოკრატების ლიდერს, მოსახლეობის ჩართულობის უდიდეს მნიშვნელობაზე, ნებისმიერი ერისთვის ამ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან პროცესში, სამშვიდობო გეგმის შედგენამდეც არაერთგზის გაუსვამს ხაზი. მისი განმარტებით: თვითმმართველობა არ არის უბრალო ფორმა სამართლებრივი ინსტიტუტისა,

⁵² იქვე, იხ. ციტირება: *Masaryk T.*, *The Making of a State*, New York: Stokes, 1927, 429-33.

⁵³ იქვე, იხ. ციტირება: *Cobban A.*, *National self-determination*, New York: Oxford University Press, 1944, 22.

⁵⁴ ბაქრაძე ლ., „გერმანულ-ქართული ურთიერთობები პირველი მსოფლიო ომის დროს“ – ქართული ეროვნული კომიტეტის საქმიანობა, 1814-1918 წწ., თბ., 2010, 117-119.

⁵⁵ *Nawaz M.K.*, *The Meaning and Range of the Principle of Self-Determination*, *Duke Law Journal*, Vol. 1965, № 1, Winter, 1965, 84.

⁵⁶ პრეზიდენტ უილსონის მიერ განვითარებულმა მსჯელობამ ჩაგრული ხალხებისა და თვითგამორკვევის უფლების თაობაზე, დიდწილად განაპირობა პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ, სამი ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული პირობის განსაზღვრა, რომლის მიხედვითაც: 1. იდენტიფიცირებად ხალხებს უნდა მინიჭებოდათ სახელმწიფოებრიობა; 2. სადავო ტერიტორიების ბედი უნდა გადაწყვეტილიყო პლებისციტის მეშვეობით; 3. ხოლო ის ეთნიკური ჯგუფები, რომლებიც იყვნენ მცირერიცხოვანი ან, დაფანტულნი, დაშლილნი და არ აკმაყოფილებდნენ წინა ორ მოთხოვნას, უნდა ესარგებლათ უმცირესობების რეჟიმების სპეციალური დაცვით, რომლის ზედამხედველობის ფუნქციას ახლად დაფუძნებული ერთა ლიგის საბჭო შეითავსებდა, იხ. ციტირება: *Whelan A.*, *Wilsonian Self-determination and the Versailles Settlement*, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 43, № 1, Jan., 1994, 100-101.

⁵⁷ *Whelan A.*, *Wilsonian Self-determination and the Versailles Settlement*, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 43, № 1, Jan., 1994, 100.

⁵⁸ *Weitz E. D.*, *Self-Determination: How a German Enlightenment Idea Became the Slogan of National Liberation and a Human Right*, *The American Historical Review*, Vol. 120, № 2, April, 2015, 485.

რომელსაც შეიძენ მაშინ, როდესაც ამის საჭიროება დადგება არამედ, მისი ქონა დაკავშირებულია ხანგრძლივ დისციპლინასთან და ის „აძლევს ხალხს თვითმფლობელობას, თვითდაუფლებას, წესრიგისა და მშვიდობის ჩვევას და კანონის პატივისცემას, რომელიც არ უნდა დაირღვეს, მაშინაც კი, როდესაც ისინი თავად გახდებიან კანონის შემოქმედნი.⁵⁹

3. განთავისუფლების კომიტეტი ქართველი ხალხის თვითგამორკვევის უფლების თაობაზე

ქართველი ერის, როგორც საერთაშორისო სამართლის სუბიექტის მაგალითზე უნდა აღინიშნოს, რომ დამოუკიდებლობის დაკარგვის პირველი დღიდანვე, ერის საუკეთესო შეილების წინამძღოლობით, საზოგადოება მტკიცე და უწყვეტ პოზიციას გამოხატავდა, ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღსადგენად. შესაბამისად, ნაციონალისტური იდეალებით ნაკარნახევი პროცესები და ერის თვითმყოფადობის შენარჩუნების უწყვეტი სურვილი, ქართული სახელმწიფოებრივი და პოლიტიკური აზრის ისტორიაში 1801 წლიდანვე იკვეთება, რაც სრულ შესაბამისობაშია ხედვასთან, რომ „თვითმმართველობა არ არის ის რისი მიცემაც შესაძლებელია რომელიმე ხალხისათვის, რადგან ეს არის ფორმა ხასიათისა“,⁶⁰ რომელიც ერმა თავად უნდა გამოიმუშავოს და გამოავლინოს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ უილსონისეული ხედვა ერთა თვითგამორკვევის უფლებასთან დაკავშირებით, არ შემოიფარგლებოდა ტერიტორიული თუ ეთნიკური საზღვრების ფორმალური მონიშვნითა და დაწესებით, არამედ მისი რწმენით პრაქტიკული პოლიტიკური ეთიკის საკითხი მოიაზრებდა, რომ თითოეულ ადამიანს უნდა ჰქონოდა ხმა იმ მთავრობაში, რომლის მმართველობის დროსაც ცხოვრობდა და პოლიტიკურად მომნიშვებულ თემებს უნდა გაენიათ კონტროლი იმ სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტებისათვის, რომლებიც ჩათულნი იყვნენ მათი ცხოვრების ფორმირებაში.⁶¹ მით უფრო, ამ უფლებით უნდა ესარგებლა ქართველ საზოგადოებას, რომელიც არათუ პოლიტიკურად მომნიშვებულ თემს, არამედ 1801 წლამდე ევროპაში ერთ-ერთ უძველეს სახელმწიფოებრიობის მქონე სუბიექტს წარმოადგენდა. შესაბამისად, ქართველ ხალხს თვითგამორკვევის უფლების ძალით ჰქონდა სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის აღიარების მოთხოვნისა და სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების საკუთარი შეხედულებისამებრ ჩამოყალიბების ლეგიტიმური უფლება.

როგორც უკვე ითქვა, თვითგამორკვევის პრინციპის ისტორიულმა ევოლუციამ წარმოაჩინა, რომ ინდივიდის უფლება საკუთარი ინტერესებისა და არჩევანის შესაბამისად წარმართოს საკუთარი ცხოვრება, გარდაიქმნა ხალხის კოლექტიურ უფლებად და მისი გამოყენება ხდებოდა დეკოლონიზაციის კონტექსტში, რომელიც პირველი მსოფლიო ომის წლებში გადამწყვეტ ფაზაში შევიდა.⁶²

მსოფლიოში ნაციონალისტური იდეალების განვითარების პარალელურად, ვითარდებოდა და ზუსტდებოდა ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა და ზოგადად,

⁵⁹ Woodrow W., *Constitutional Government in the United States*, New York, The Columbia University Press, 1908, 52.

⁶⁰ იქვე, 53.

⁶¹ Throntveit T., *The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination*, *Diplomatic History*, Vol. 35, № 3, June, 2011, 455.

⁶² Nawaz M.K., *The Meaning and Range of the Principle of Self-Determination*, *Duke Law Journal*, Vol. 1965, № 1, Winter, 1965, 100.

ქართული საზოგადოების ეროვნული ინტერესები, მოთხოვნები. ამის კონკრეტულ გამოვლინებას წარმოადგენს, ქართველი ხალხის მიერ ერთა-თვითგამორკვევის უფლების უზრუნველსაყოფად საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის საქმიანობა. უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც კომიტეტის წევრების, ისე ზოგადად ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ცხოვრებისა და შემოქმედებითი მემკვიდრეობის უკეთ გაცნობაში, წარმოჩენაში ძალიან დაგვეხმარა გერმანიის ნაციონალური ბიბლიოთეკის, იენის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს პოლიტიკურ არქივში დაცული მასალები. კერძოდ, როგორც თავად კომიტეტის წევრების მიერ სხვადასხვა ქვეყნის პრესაში გამოქვეყნებული წერილები, გამოცემული წიგნები და ბროშურები,⁶³ ისე შეკრებებსა და კონფერენციებზე საქართველოს უფლებიერივი მდგომარეობის შესახებ წარმოქმნილი სიტყვები. ასევე, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენასთან დაკავშირებით განთავისუფლების კომიტეტის წევრებსა და საერთაშორისო პარტნიორებს, პირველ რიგში გერმანიის იმპერიის წარმომადგენლებს შორის პირადი და ოფიციალური მიმონერის ამსახველი მასალები.

ცნობილია, რომ პირველ მსოფლიო ომში მოწინააღმდეგის დასამარცხებლად გერმანიის იმპერიის სტრატეგიის ნაწილს, მეტროპოლიების წინააღმდეგ მათივე განაპირა მხარეებისა და კოლონიების აჯანყება წარმოადგენდა.⁶⁴ პირველ რიგში, სწორედ ამ კონტექსტში წარმოჩენილია საქართველოსთან, კერძოდ განმათავისუფლებელ კომიტეტთან გერმანიის იმპერიის ოფიციალური პირების ორმხრივსარგებლიანი თანამშრომლობა. ცხადია, წლების მანძილზე მიმდინარე საკმაოდ ინტენსიური ურთიერთობის ამსახველი დოკუმენტების სრულად წარმოჩენას ამჯერად არ მოხდება, თუმცა კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე რამდენიმე მათგანზე ყურადღების გამახვილება უთუოდ მნიშვნელოვანია.

ა) 1914 წლის 24 სექტემბრის მემორანდუმი და 27 სექტემბრის დამატებითი მოხსენებითი ბარათი „საქართველოსა და კავკასიის განთავისუფლებისა და მათ მიერ ნეიტრალური სტატუსის მოპოვების აუცილებლობის შესახებ“

პირველ რიგში განვიხილოთ კომიტეტის წევრების მიერ გერმანიის საგარეო უწყებისათვის შედგენილი მემორანდუმი და დამატებითი მოხსენებითი ბარათი.⁶⁵ 1924 წლის 24 სექტემბრის მემორანდუმი, შედგენილია მიხაკო წერეთლისა და გიორგი მაჩაბლის მიერ და განკუთვნილი იყო გერმანიის იმპერიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ლეგაციის მდივნისა და პოლიტიკური განყოფილების ახლო აღმოსავლეთის საქმეთა რეფერატის ოტო გიუნტერ ფონ ვეზენდონკისათვის გადასაცემად. მემორანდუმის სახელწოდება, „საქართველოსა და კავკასიის განთავისუფლებისა და მათ მიერ ნეიტრალური სტატუსის მოპოვების აუცილებლობის შე-

⁶³ ამ მიმართულებით აღსანიშნავია, გერმანიის მთავრობის ხელშეწყობა (გერმანიის სახელმწიფოს მიერ 1915 წლის გაზაფხულზე დაფუძნებული „ნახრიხტენბიურო“ ე.წ. „ნახრიხტენშტელეს ოფისი“), რომლის მეშვეობითაც კომიტეტის წევრების მიერ გამოქვეყნდა არაერთი პროპაგანდისტული ნაშრომი. ასე მაგალითად, 1915 წელს გერმანიაში, კერძოდ ციურისში დაიბეჭდა მიხაკო წერეთლის წიგნი სახელწოდებით „საქართველო და მსოფლიო ომი“, ასევე 1917 წლის აგვისტოში ბერლინში გამოცემული იქნა მიხაკო წერეთლის „საქართველოს უფლებები“, კონსტანტინე გამსახურდიას „კავკასია მსოფლიო ომში“ და სხვა.

⁶⁴ ბაქრაძე ლ., „გერმანულ-ქართული ურთიერთობები პირველი მსოფლიო ომის დროს“ – ქართული ეროვნული კომიტეტის საქმიანობა, 1814-1918 წწ., თბ., 2010, 31.

⁶⁵ მამულია გ., ასტამაძე გ., საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტი 1914-1918 – დოკუმენტები და მასალები, თბ., 2019, 83-90; იხ. ციტირება: Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA), Akten Betreffend den Krieg 1914, 'Unternehmungen und Aufwiegelungen gegen unsere Feinde im Kaukasus'. R 21008. 24.09.1914 (B1.65-70) / PAAA, R 21008, 27.09.1914; <<https://politisches-archiv.diplo.de/invenio/main.xhtml>> [21.08.2022].

სახებ“, იმ თავითვე განსაზღვრავდა კომიტეტის წევრთა ზრახვას, ერთა თვითგამორკვევის უფლებაზე დაყრდნობით ქართველ ხალხს დაბრუნებოდა დამოუკიდებლობა, რაშიც მათ გერმანიის მთავრობის დახმარების იმედი ჰქონდათ.

მემორანდუმის დასაწყისშივე განმარტებულია, რომ მიმდინარე ომი და მსოფლიო პოლიტიკური ვითარება, გამოყენებული უნდა ყოფილიყო ქართველი ხალხის „პოლიტიკურ უფლებათა აღსადგენად, რომლებიც ძალმომრეობით გათელილ იქნა რუსული ხელისუფლების მიერ“. ⁶⁶ კომიტეტის წევრები ყურადღებას ამახვილებდნენ „ქართველ ხალხზე“, როგორც ერთა თვითგამორკვევის უფლების ბენეფიციარზე და წარმოაჩენდნენ იმ კრიტერიუმებს, რომლებიც როგორც ზემოთ უკვე იქნა განმარტებული, „ხალხის“ იდენტიფიცირებისათვის იყო საჭირო. კერძოდ, მიმართვაში აღნიშნულია: „ქართველი ერი არ შედგება შეთქმულთაგან ან მოლაღატეებისაგან. ის, აგრეთვე, სრულებითაც არ წარმოადგენს რაიმე არაორგანიზებულ მასას, არამედ უკვე 23 საუკუნის განმავლობაში არსებულ ერთიან ერს, რომელიც საკუთარი მწარე ბედის მიუხედავად, განაგრძობს დამოუკიდებელ არსებობას. საქართველოს ქვეშ იგულისხმება ამიერკავკასიის დიდი ნაწილი, ქალაქებთან ტფილისთან, ქუთაისთან, ბათუმთან და ფოთთან ერთად“. ⁶⁷

გარდა ტერიტორიული კომპონენტისა, მიმართვაში ყურადღება იყო გამახვილებული ასევე, ქართველი ხალხის, როგორც ერის მრავალსაუკუნოვან არსებობაზე, ისტორიასა და საერთო რელიგიაზე: „ქართველები მიეკუთვნებიან უძველეს ერთა რიცხვს მსოფლიოში ⁶⁸... საქართველოში ცხოვრობს დაახლოებით 2 500 000 ქართველი, რომელთა უმეტესობაც, 326 წლიდან ბერძნულ-მართლმადიდებლურ რელიგიას მიეკუთვნება... უძველესი დროიდან ქართველები ცნობილი იყვნენ, როგორც მამაცი და თავისუფლებისმოყვარე ხალხი, რომლებიც დაუსრულებელ ომებს აწარმოებდნენ მეზობლებთან, რომლებსაც მათი მდიდარი ქვეყნის დაპყრობა სურდათ. XII საუკუნე (ქრისტეს შობიდან) ჩვენთვის ოქროს ხანას, უმაღლესი კულტურის, მეცნიერებისა და ლიტერატურის განვითარების ეპოქას წარმოადგენდა. ამ ლიტერატურის ჩვენ დრომდე მოღწეულმა საგანძურმა მრავალი მეცნიერი და მკვლევარი ალაფრთოვანა“. ⁶⁹

მიხაკო წერეთელი და გიორგი მაჩაბელი მთავარ სამართლებრივ დოკუმენტად, რომელიც ქართველ ხალხის მოთხოვნას დამოუკიდებლობის თაობაზე, სრულ ლეგიტიმაციას ანიჭებდა, 1783 წლის სამოკავშირეო ხელშეკრულებას ასახელებდნენ და მოკლედ მიმოიხილავდნენ ხელშეკრულების დადების წინარე პერიოდსა და არსებულ პოლიტიკურ ვითარებას. მემორანდუმის ტექსტში ხაზგასმულია, რომ ერეკლე მეორესა და რუსეთის იმპერატორ ეკატერინე მეორეს შორის დადებულია საერთაშორისო ხასიათის ხელშეკრულება, „რომლის თანახმად საქართველო ხდებოდა რუსეთის პროტექტორატად, თუმცა იმ პირობით, რომ შეინარჩუნებდა საკუთარ პოლიტიკურ თავისუფლებას და სრულ დამოუკიდებლობას შინაგანი მართვის საქმეებში. ხსენებული ხელშეკრულება, რომელსაც საერთაშორისო ხასიათი ჰქონდა, შეტანილ იქნა რუსეთის იმპერიის კანონთა კრებულის ნიგნში. ამ ტექსტის მოძიება მის XXI ტომშია შესაძლებელი. რუსეთის იმპერატორმა, რომელმაც ოფიციალურად დაიფიცა სამარა-

⁶⁶ იქვე: 83, PA AA, R 21008. 24.09, 1914, <<https://politisches-archiv.diplo.de/invenio/main.xhtml>> [21.08.2022].

⁶⁷ იქვე.

⁶⁸ მაგალითისთვის მემორანდუმში დასახელებულია: „ლეგენდა არგონავტთა კოლხეთში, ანუ თანამედროვე დასავლეთ საქართველოში მოგზაურობის შესახებ – რაც კომიტეტის წევრების ხედვით – ბევრ სხვასთან ერთად, ჩვენი ხალხის უძველესი ისტორიის მოწმობად უნდა ჩაითვალოს“, იხ. ციტირება: იქვე, 84, PA AA, R 21008. 24.09, 1914, <<https://politisches-archiv.diplo.de/invenio/main.xhtml>> [21.08.2022.]

⁶⁹ იქვე.

დისოდ დაეცვა ამ ხელშეკრულების დებულებები, სულ მალე დაარღვია საკუთარი სიტყვა და საქართველო ოთხ რუსულ გუბერნიად დაყო. რადგანაც ამის შედეგად დამოუკიდებელი სამეფო, ჩვენი პროტესტის მიუხედავად, გაუქმებულ იქნა, მალევე ამის შემდეგ თავი იჩინა რუსი-ფიკაციის ცნობილმა პოლიტიკამ.⁷⁰

უძძიმეს შედეგებზე ყურადღების გამახვილების შემდეგ, რაც ქართველ ხალხს რუსულ-მა იძულებითმა მმართველობამ მოუტანა, მემორანდუმში საუბარია გერმანიისა და მისი მოკავშირე ქვეყნების დახმარების მნიშვნელობაზე, არა მარტო ქართველი და სხვა ევროპელი ხალხებისთვის არამედ, თავად გერმანელი ხალხისთვისაც.⁷¹

რაც შეეხება 1914 წლის 24 სექტემბრის მემორანდუმისთვის დართულ, იმავე წლის, 27 სექტემბრის დამატებით მოხსენებით ბარათს, მემორანდუმის ძირითადი ტექსტის მსგავსად, მასში კიდევ ერთხელ არის ხაზგასმული ქართველი ხალხის ნება მიაღწიოს პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას, რათა დასრულდეს რუსეთის იმპერიის მხრიდან საუკუნეზე მეტ ხანს მიმდინარე „პოლიტიკური ჩაგვრა და ეკონომიკური გაჩანაგება“.⁷²

იმავედროულად, დამატებით ბარათში, კიდევ ერთხელ, უფრო დეტალურად არის წარმოჩენილი „ქართველ ხალხთან“ მიმართებაში, ზოგადად „ხალხთან“ დაკავშირებული კრიტიკიუმების არსებობა და ხაზგასმულია, რომ „საქართველოს სამეფომ დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ 23 საუკუნის განმავლობაში, 1801 წლამდე იარსება, და მხოლოდ დროებით იმყოფებოდა სპარსელთა და თურქთა პროტექტორატის ქვეშ. მას გააჩნია შეკრული ტერიტორია მტკიცე საზღვრებით და ორ მილიონ ნახევარი ქართველით არის დასახლებული“... იქვე, დამატებით ბარათში ყურადღება არის გამახვილებული იმ ფაქტზე, რომ „დამოუკიდებლობა აღსადგენი საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში უნდა შედიოდნენ ყველა მისი ძველი პროვინციები (აფხაზეთი, სამეგრელო, სვანეთი, იმერეთი, გურია, ტაო-კლარჯეთი, სამცხე, ჯავახეთი, ქართლი, კახეთი, ფშავი, ხევსურეთი თუშეთი და საინგილო), რომლებიც ერთიანი ქართველი ერთი არიან დასახლებულნი“.⁷³

განთავისუფლების კომიტეტის წევრებმა საჭიროდ ჩათვალეს დამატებით ბარათში ქართველი ხალხის საერთო ენაზე, როგორც ხალხის იდენტიფიცირებისათვის, ერთ-ერთი უმთავრეს კრიტერიუმზე ყურადღების გამახვილება. საგულისხმოა, რომ ენის საკითხზე მსჯელობისას მათ არც ძველ ქართულ დიალექტებზე ყურადღების გამახვილება გამორჩენილ მხედველობიდან, რათა რუსული მთავრობის მიერ ამ საკითხის ხალხთა ჯგუფების ერთმანეთთან დასაპირისპირებლად გამოყენება არ მომხდარიყო. საქართველოს ტერიტორიაზე შემავალ პროვინციებში, ვკითხულობთ დამატებით ბარათში, „ხალხი მოძველებულ ქართულ დიალექტს ხმარობს, როგორც, მაგალითად, სამეგრელოში და სვანეთში, რომლებიც, ფაქტობრივად,

⁷⁰ იქვე.

⁷¹ მემორანდუმის თანახმად კავკასიის ნეიტრალიზაცია: „1. უვნებელყოფს თურქეთის სახიფათო მეზობელს; 2. ათავისუფლებს სპარსეთს მასზე თავსმობვეული რუსული მეურვეობისაგან. 3. ქმნის ხანგრძლივმოქმედი მშვიდობის სანდო გარანტიას ახლო აღმოსავლეთში. 4. მოქმედების ფართო ასპარეზს ხსნის ევროპისა და განსაკუთრებით გერმანიის სავაჭრო-სამეწარმეო კავშირებისათვის, რომელთა გავლენა შეუქცევადად შეიძლება გავრცელდეს მთელს კავკასიაზე და ცენტრალურს აზიაზე“, იხ. ციტირება: იქვე: 86, PA AA, R 21008. 24.09,1914, <<https://politisches-archiv.diplo.de/invenio/main.xhtml>> [21.08.2022].

⁷² იქვე: 88, იხ. ციტირება: PA AA, R 21008. 27.09,1914, <<https://politisches-archiv.diplo.de/invenio/main.xhtml>> [21.08.2022].

⁷³ იქვე, იხ. ციტირება: PA AA, R 21008. 27.09,1914, <<https://politisches-archiv.diplo.de/invenio/main.xhtml>> [21.08.2022].

პროვინციალიზმებად უნდა განვიხილოთ (როგორც ლიტერატურული გერმანული ენა და ქვე-მოსაქსონური დიალექტი). რუსული მთავრობა და რუსი პოლიტიკოსები ცდილობდნენ ამ პროვინციებს შორის განხეთქილების ჩამოგდებას იმ საბაბით, თითქოსდა ისინი არ იყვნენ ქართულები, თუმცა მათი ეს მცდელობა უშედეგო აღმოჩნდა. საკუთარი დიალექტის ხმარების გარდა, სამეგრელოს, სვანეთის და სხვა პროვინციათა მთელი მოსახლეობა საუბრობს აგრეთვე წმინდა ქართულ ენაზე და იბრძოდა ზემოხსენებული რუსული ცილისწამების წინააღმდეგ. ეს ენა, ჩვენი ისტორიის დასაბამიდან დღევანდელ დღემდე რჩება ყველა ქართველი ტომის საეკლესიო და ლიტერატურულ ენად.⁷⁴

ბ) „რუსეთის ჩაგრულ ერთა ლიგის“ საერთო დეპეშა პრეზიდენტ ვუდრო უილსონს

ერთა თვითგამორკვევის უფლებაზე დაყრდნობით ქართველი ხალხის განმათავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიიდან, უთუოდ იმსახურებს ყურადღებას „რუსეთის ჩაგრულ ერთა ლიგის“ მიერ 1916 წლის მაისში, პრეზიდენტ ვუდრო უილსონისადმი დეპეშის გაგზავნის ფაქტი. ამ გზავნილის მეშვეობით, რუსეთის მიერ ჩაგრული ერები, საკუთარი მიძიმე მდგომარეობის შესახებ ატყობინებდნენ ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტს და მას დახმარებას სთხოვდნენ. უნდა აღინიშნოს, რომ ყველაზე ვრცლად და ნათლად დეპეშაში ქართველი ხალხის შელახული უფლებები, მისი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის საკითხი იყო წარმოჩენილი. რაშიც უდიდესი წვლილი სწორედ საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის წევრებს მიუძღვოდათ.

აღნიშნული დოკუმენტი საინტერესოა იმ თვალსაზრისითაც, რომ მასში განთავისუფლების კომიტეტის წევრები ქართველი ხალხის ლეგიტიმურ მოთხოვნას, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის თაობაზე, სწორედ ერთა თვით-გამორკვევის უფლებაზე დაყრდნობით ასაბუთებდნენ. კერძოდ, პრეზიდენტ უილსონისადმი მიმართვაში კიდევ ერთხელ, სრულადაა ასახული საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი ისტორია და 1783 წლის სამოკავშირეო ხელშეკრულების დარღვევის შედეგად ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის დამდგარი სავალალო შედეგები.⁷⁵ სამწუხაროდ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „რუსეთის ჩაგრულ ერთა ლიგის“ მიმართვას პრეზიდენტ უილსონისადმი, ხელშესახები შედეგები არ მოჰყოლია.⁷⁶ პირველ მსოფლიო ომში გამარჯვების შემდეგ, ანტანტის სახელმწიფოთა პოლიტიკური გეგმებისა და იგივე, ვერსალის საზავო ხელშეკრულების სულისკვეთების გათვალისწინებით, ეს არცაა გასაკვირი. თუმცა, თავად ის ფაქტი, რომ XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის წევრები, მათ ხელთ არსებული ყველა სამართლებრივი ბერკეტით და მათ შორის საერთაშორისო სამართალში პრეზიდენტ უილსონის 14 პუნქტიანი სამშვიდობო გეგმით ინიცირებული, ერთა თვითგამორკვევის უფლებაზე დაყრდნობით იბრძოდნენ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად, მრავლისმეტყველია. XX საუკუნის დასაწყისში საერთაშორისო ასპარეზზე მოღვაწე ქართველ პოლიტიკოსთა მონდომებისა და მაღალი სამართლებრივი კულტურის კიდევ ერთი ნათელი დადასტურებაა.

⁷⁴ იქვე, იხ. ციტირება: PA AA, R 21008. 27.09,1914, <<https://politisches-archiv.diplo.de/invenio/main.xhtml>> [21.08.2022].

⁷⁵ ბაქრაძე ლ., გერმანულ-ქართული ურთიერთობები პირველი მსოფლიო ომის დროს – ქართული ეროვნული კომიტეტის საქმიანობა, 1814-1918 წწ., თბ., 2010, 117-119, იხ. ციტირება: „ქართული გაზეთი“, №6, 15 ივნისი, 1916.

⁷⁶ ბაქრაძე ლ., გერმანულ-ქართული ურთიერთობები პირველი მსოფლიო ომის დროს – ქართული ეროვნული კომიტეტის საქმიანობა, 1814-1918 წწ., თბ., 2010, 119. იხ. ციტირება: „ქართული გაზეთი“, №12, 16.09.1916.

გ) ერთა კავშირის მესამე კონფერენციაზე (1916) მიხაკო წერეთლის მიერ წარმოქმული სიტყვა

განსახილველ საკითხზე მუშაობისას ყურადღება მიიქცია, ასევე 1916 წლის 27-29 ივნისს ჩატარებულ ერთა კავშირის მესამე კონფერენციაზე მიხაკო წერეთლის გამოსვლამ.⁷⁷ ქართველი დელეგატს მოხსენება პირველივე დღეს გაუკეთებია და რუსეთისაგან საქართველოს ჩამოშორებისა და მისი დამოუკიდებლობის აღდგენის საჭიროება ისეთი სიცხადით წარმოუჩინა, რომ ფაქტობრივად განუსაზღვრავს კონფერენციის სამომავლო მსვლელობა.⁷⁸ როგორც კონფერენციის შესახებ მოძიებული მასალები ვიგებთ, „რუსეთის სანინაალმდეგო სულისკვეთებას“ კულმინაციისთვის სწორედ საქართველოს საკითხზე მსჯელობისას მიუღწევია. „მიხაკო წერეთელს ნება დართეს ელაპარაკა იმდენი, რამდენსაც თვითონ მიიჩნევდა საჭიროდ... აღტაცებითა და ტაშის კვრით ხვდებოდნენ ყოველ მის სიტყვას“, რომლითაც მ. წერეთელი თითქოსდა „ანგარიშს უსწორებდა რუსეთის იმპერიას“.⁷⁹ ასეთი გამოსვლის შემდეგ გასაკვირი არაა, რომ „მომჩივან აღმოსავლეთის ერებს შორის უთუოდ ქართველ წერეთელს ჰქონდა ყველაზე დიდი წარმატება, რადგანაც მან შეძლო თავისი კარგად დასაბუთებული ახსნა-განმარტებით არა მარტო ქართველების განთავისუფლების უდავო უფლებაში დაერწმუნებინა სხდომა, არამედ იმაშიც თუ რა გაუგონარი სისასტიკით ეპყრობოდა რუსეთი მის მიერ დაპყრობილ მცირე ერებს“.⁸⁰

4. დასკვნა

მიუხედავად იმისა, რომ წერილში ასახულ თვითგამორკვევის უფლების კანტისეულ განმარტებას, გნებავთ იგივე „ინდივიდის თვითგამორკვევის უფლების ერთა თვითგამორკვევის უფლებად“ გარდასახვის უალრესად საინტერესო ისტორიულ პროცესს საუკუნეები გვაშორებს და პოლიტიკურმა რუქამაც ამ ხნის მანძილზე არაერთგზის „იცვალა ფერი“, ხალხთა თვითგამორკვევის უფლება დღემდე რჩება საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთ ყველაზე აქტუალურ საკითხად. რაც შეეხება მის სიცოცხლისუნარიანობას, მიზეზად წერილში ერთა თვითგამორკვევის უფლებაში, როგორც საერთაშორისო სამართლის, ისე ნაციონალიზმის დოქტრინისთვის დამახასიათებელი ნიშნების ერთობლიობა არის წარმოჩენილი. საერთაშორისო სამართალი ორიენტირებული და დაფუძნებულია სახელმწიფოზე, ნაციონალიზმის საყრდენს ერები, ხალხები წარმოადგენენ. ორივესთვის საერთო ფუნდამენტური კომპონენტი კი, სახელმწიფოა. დამოუკიდებლობისთვის მებრძოლი თითოეული ერისა თუ ხალხის სანუკვარი მიზანი. შესაბამისად, ნაშრომში გაზიარებულია მოსაზრება, რომ ერთა თვითგამორკვევის უფლება მოიცავს, როგორც ნაციონალისტურ იდეებს ერთა უფლებების დაცვის კონტექსტში, ასევე, პოზიტიურ საერთაშორისო სამართალს, რადგან თვითონ არის საერთაშორისო სამართლის პროდუქტი.⁸¹

⁷⁷ წერეთელი მ., ქართველი ერის უფლებანი, „ქართული გაზეთი“, 1916, №16, 17, 18.

⁷⁸ ბაქრაძე ლ., გერმანულ-ქართული ურთიერთობები პირველი მსოფლიო ომის დროს – ქართული ეროვნული კომიტეტის საქმიანობა, 1814-1918 წწ., თბ., 2010, 128.

⁷⁹ იქვე, 129.

⁸⁰ იქვე, 130-131, იხ. ციტირება: Von der dritten Nationalitätenkonferenz, Korrespondenzblatt der N.O., Nr. 13, 13 Juli, 1916.

⁸¹ Summers J. J., The Right of Self-Determination and Nationalism in International Law, International Journal on Minority and Group Rights, Vol. 12, № 4, 2005, 328.

ერთა თვითგამორკვევის უფლების არსის განსაზღვრისა და განსაკუთრებით, მისი თეორიის ფორმით წარმოჩენის ხანგრძლივ პროცესში, უთუოდ გამორჩეულია ამერიკის შეერთებული შტატების 28-ე პრეზიდენტის, ვუდრო უილსონის წვლილი.⁸² თამამად შეიძლება ითქვას, რომ მის მიერ კონგრესისთვის წარდგენილმა სამშვიდობო გეგმამ, დიდად შუწყო ხელი თვითგამორკვევის საკითხის აქტუალობის ზრდას, დადებითად აისახა კოლონიურ ტერიტორიებზე მცხოვრები ხალხების თვითმმართველობისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის პროცესზე. მათ შორის რუსეთის იმპერიის მიერ დამოუკიდებლობა წართმეულ ქართველ ხალხზე, რომლის უფლებების დაცვის საუკეთესო სამართლებრივ ბერკეტად XIX-XX საუკუნეების გასაყარზე, სწორედ ერთა თვითგამორკვევის უფლება იქნა მიჩნეული.

ქართული სახელმწიფოებრიობისთვის ამ უაღრესად საინტერესო პოლიტიკური პროცესების სწორი მიმართულებით წარმართვაში კი, უდიდესი როლი, როგორც ეს ნაშრომში არის წარმოჩენილი, თვითგამორკვევის პრინციპის ახალი კრიტერიუმების განსაზღვრამ ითამაშა. კერძოდ, კონკრეტულ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის ეთნიკური, რელიგიური, ენობრივი, ისტორიული თუ სხვა იდენტობის განმსაზღვრელი მაჩვენებლების გათვალისწინება.⁸³ სწორედ ამ კრიტერიუმებზე დაყრდნობით, 1914 წლის შემოდგომაზე ჟენევაში შექმნილი ქართული პოლიტიკური ორგანიზაციის, საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის წევრებმა, გამოავლინეს რა, პოლიტიკური რეალიზმის შეგრძნების გასაოცარი უნარი, შეძლეს მსოფლიოს პროგრესულად მოაზროვნე საზოგადოებამდე ქართველი ერის სატკივარის მიტანა. პარტნიორი სახელმწიფოების იმაში დარწმუნება, რომ ქართველ ხალხს, რომელიც არათუ პოლიტიკურად მომწიფებულ თემს, არამედ 1801 წლამდე ევროპაში ერთ-ერთ უძველეს სახელმწიფოებრიობის მქონე სუბიექტს წარმოადგენდა, თვითგამორკვევის უფლების ფარგლებში ჰქონდა სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის აღიარებისა და სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების საკუთარი შეხედულებისამებრ ჩამოყალიბების ლეგიტიმური მოთხოვნის უფლება.

მათ მიერვე საერთაშორისო ასპარეზზე მთელი სიცხადით იქნა წარმოჩენილი ის უმთავრესი ნიშნები, რომელიც მსოფლიოს ნებისმიერ კუთხეში მცხოვრებ ხალხს შესაძლებლობას აძლევს ისარგებლოს ერთა თვითგამორკვევის უფლებით. კერძოდ, კომიტეტის წევრები ყურადღებას ამახვილებდნენ ქართველი ხალხის საერთო მრავალსაუკუნოვან ისტორიაზე, კულტურაზე, ენაზე და ეთნიკურ წარმომავლობაზე. გარდა აღნიშნულისა, ისინი აქცენტს აკეთებდნენ 1783 წლის სამოკავშირეო ხელშეკრულებაზე, რაც ცხადია ქართველი ხალხის მოთხოვნას დამოუკიდებლობის თაობაზე, კიდევ უფრო მეტ ლეგიტიმაციას სძენდა. შედეგად, XX საუკუნის დასაწყისში საქართველო, ამჯერად უკვე დემოკრატიული რესპუბლიკის სახით კვლავ დაბრუნდა მსოფლიო პოლიტიკურ რუქაზე და სხვა დაჩაგრულ ერებსაც თვითგამორკვევის უფლების ცხოვრებაში რეალიზების შესანიშნავი მაგალითი მისცა.

ბიბლიოგრაფია:

1. ბაქრაძე ლ., გერმანულ-ქართული ურთიერთობები პირველი მსოფლიო ომის დროს – ქართული ეროვნული კომიტეტის საქმიანობა, 1814-1918 წწ., „პეგასი“, თბ., 2010, 31, 117-119, 128.

⁸² Nawaz M.K., The Meaning and Range of the Principle of Self-Determination, Duke Law Journal, Vol. 1965, № 1, Winter, 1965, 83.

⁸³ Whelan A., Wilsonian Self-determination and the Versailles Settlement, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 43, № 1, Jan., 1994, 107.

2. მამულია გ., ასტამაძე გ., საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტი 1914-1918 – დოკუმენტები და მასალები, ეროვნული ბიბლიოთეკის გამომცემლობა, თბ., 2019, 83- 90.
3. ოქმები ქართველ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 179.
4. „ქართული გაზეთი“, №6, 15 ივნისი, 1916.
5. „ქართული გაზეთი“, №12, 16 სექტემბერი 1916.
6. ნერეთელი მ., ქართველი ერის უფლებანი, „ქართული გაზეთი“, 1916, №16, 17-18.
7. ჯანელიძე ო, ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ., „მეცნიერება“, 2002, 219-227, 255-256.
8. President Woodrow Wilson's 14 Points, January 8, 1918, <<https://www.archives.gov/milestone-documents/president-woodrow-wilsons-14-points>> [21.08.2022].
9. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 16 Dec 1966, General Assembly resolution 2200A (XXI), <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>> [21.08.2022].
10. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 14 December 1960, General Assembly resolution 1514, (XV), <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Independence.aspx>>, [21.08.2022].
11. International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, General Assembly resolution 2200A (XXI), <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>> [21.08.2022].
12. Helsinki Final Act, 14 ILM, 1975, <<https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>> [22.08.2022].
13. Vienna Declaration and Programme of Action, 25 June 1993, the World Conference on Human Rights in Vienna, <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action>> [21.08.2022].
14. United Nations Charter, 1945, <<https://www.un.org/en/about-us/un-charter>> [21.08.2022].
15. Boersner D., The Bolsheviks and the National and Colonial Question, Geneva: Droz, 1957, 62-63.
16. Cobban A., National Self-Determination, published by the University of Chicago Press, Chicago, 1944, 6, 22.
17. Diesing P., National Self-Determination and U.S. Foreign Policy, published by the University of Chicago Press, Ethics – An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy, Vol. 77, № 2, Jan., 1967, 86- 88;
18. Lenin V., The Right of Nations to Self-determination, New York: International Publishers, 1951, 24.
19. Masaryk T., The Making of a State, New York: Stokes, 1927, 96, 287, 429-433, 500.
20. Nawaz M.K., The Meaning and Range of the Principle of Self-Determination, Duke Law Journal, Vol. 1965, № 1, Winter, 1965, 83-84, 100.
21. Quane H., The United Nations and the Evolving Right to Self-determination, Published by Cambridge University Press, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 47, № 3, Jul., 1998, 537, 539-540.
22. Randle R., From National Self-Determination to National Self-Development, published by 'University of Pennsylvania Press, Journal of the History of Ideas, Vol. 31, № 1, Jan.-Mar., 1970, 49, 51-52, 62-63.
23. Senese S., External and Internal Self-Determination, Social Justice ,Vol. 16, № 1 (35), Human Rights & Peoples' Rights: Views From North & South, Vol. 16, № 1 (35), Spring 1989, 19, 21-22, <<https://www.jstor.org/stable/29766439>> [21.08.2022].
24. Summers J. J., The Right of Self-Determination and Nationalism in International Law, Published by Brill, International Journal on Minority and Group Rights, Vol. 12, № 4, 2005, 325, 328.
25. Throntveit T., The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination, published by Oxford University Press, Diplomatic History, Vol. 35, № 3, June, 2011, 445, 455, 463, 469.

26. *Wambaugh S.*, Plebiscities since the World War, Washington, D.C.: Cernegie Endowment, 1933, 23.
27. *Weitz E. D.*, Self-Determination: How a German Enlightenment Idea Became the Slogan of National Liberation and a Human Right, Published by Oxford University Press, The American Historical Review, Vol. 120, № 2, April, 2015, 462-463, 469-472, 474, 477-478, 485, 487.
28. *Whelan A.*, Wilsonian Self-determination and the Versailles Settlement, The International and Comparative Law Quarterly, Published by Cambridge University Press, Vol. 43, №1, Jan., 100-101, 107.
29. *Woodrow W.*, Constitutional Government in the United States, New York, The Columbia University Press, 1908, 52-53.
30. Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (PA AA), Akten Betreffend den Krieg 1914, 'Unternehmungen und Aufwiegelungen gegen unsere Feinde im Kaukasus'. R 21008. 24.09,1914 (B1.65-70) / PAAA, R 21008, 27.09.1912, <<https://politisches-archiv.diplo.de/invenio/main.xhtml>> [21.08.2022].
31. Von der dritten Nationalitätenkonferenz, Korrespondenzblatt der N.O., Nr. 13, 13 Juli, 1916.